

„Az számít, hogyan élünk!”

Mócsi Ferenc: *Csontkovács*

ülönös írói pálya Mócsi Ferencé. Nem azért, mert Sánta Ferenc elsőszülött fia, s így amikor, alig túl a huszadik életében, publikálni kezdett, nevet kellett változtatnia. S nem is csupán azért, mert a sors szeszélye folytán egy ugyancsak 1947-ben született „névrokon” költő, Mócsi Ferenc jelentkezett a hetvenes évek közepén az Egyesült Államokban. A hazai prózaírónak 1977-ben jelent meg az első könyve (*Vakító napsütésben*), s utána elhallgatott, a költő viszont 1990 után idehaza is rendszeresen publikált. Érthető, hogy őt a közelmúltban jobban számon tartották. Viszont a prózaíró korábban kezdett publikálni, már 1968-ban. 1969-ben szerepelt a *Naponta más* című antológiában, aztán máshol is. Nem neki kellett volna nevet módosítania. Így marad a zavar, amit csak az oszlathat el, hogy más műnemekben alkottak. Még inkább pedig az, hogy Mócsi Ferenc oly hosszú szünet után új elbeszéléskötettel mutatkozott be, s ennek rangját és jelentőségét remélhetően mások is fel fogják fedezni.

Lehetne természetesen azon is meditatni, hogy egy az átlagnál sikeresebbnek mondható, ráadásul prózaírói pályakezdés után vajon miért hallgat el valaki. Igazából akkor

P Ü S K I,
2 0 1 1

van ennek a kérdésnek értelme, s jelenleg ez a helyzet, ha azt észlelhetjük, hogy a hajdani pályát nyitó kötet utolsó elbeszélése, *Az Ismeretlen Isten*, amely eredetileg 1975-ben a *Kortárs*-ban jelent meg, szervesen beilleszthető volna ebbe az új, XXI. századi könyvbe is. Abban a kötetben ez az írás újdonság volt a korábbiakhoz, a „fiatalkoriakhoz” képest: szemléletmódja, poétikája, nyelvhasználata egyaránt érettséget sugárzott. S ez folytatódik egy emberöltőnyi idő után a *Csontkovács* prózájában, tehát a szemlélet, a hang, a poétika készen volt már.

A pálya első jelentős írása, a *Wyman* az említett antológiában és az ELTE bölcsészkarának *Tiszta szívvel* című diákfolyóiratában is megjelent. Már az alapötlete is remek: Robinson Crusoe, édesapjának ismételt kérésére, nem utazik el tengeri kalandokat keresve, hanem otthon marad, beilleszkedik a korabeli polgári társadalomba. Élete lassan kiüresedik, de él benne a nosztalgia. Végül egy vadidegen fiatalember, Wyman kap tőle pénzt arra, hogy hajóra szállhasson, elindulva az ismeretlen jövőbe. A fiatalág teremteni vágyó nyugtalansága és a fokozatosan el-

[Szemle]

szürkülő élet kiábrándultsága mintázódik egymásra a jól megválasztott epizódok során pergő ritmusban elmondott történetben. Közben Wymanról a szerzői közlés alapján szinte semmi rokonszenveset nem tudunk meg, csupán az öregedő Robinson képzeletét ifjúkori alakmásának.

Abban rokon ezzel a történettel *Az Ismeretlen Isten*, hogy ez is példázatos mű. Bár az indítása jelenkori, a régészeti felfedezés talán még az időszámítás kezdete előttre vezet, a Közel-Keletre. Itt feltűnően nyugodt, lassú tempójú az epikus építkezés, a nyelvhasználat, szinte idilli a légkör, s ez teszi még elfogadhatatlanabbá a tragédiát. A korábbi elbeszélésekben a felnőtté váló, a helyét kereső ifjú áll a középpontban, aki még nem mindig képes a szándék és a cselekvés összhangját megtalálni, aki értetlenül vagy lázadva szembesül az ideál és a valóság különbségével. Ebben – a régi kötetet utolsó írásában – egy zárt falusi közösségnek olyan kisvilágával találkozhatunk, amelyben rend van, amelyben bár íratlanul, de bölcs törvények, szokások uralkodnak, az emberek többsége teszi a dolgát, s így boldognak tudhatja magát. A harmónia világa ez, amíg meg nem jelenik a durva erőszak.

A húszas életek léttapasztalatainak summája nyilvánvalóan az, hogy az írónak, de mindenki másnak is cselekednie kell közösségeinek érdekében, s minél nagyobb a tehetsége valakinek, annál nagyobb a felelőssége is. Mózsai Ferenc idejének jelentős részét társadalomformáló, jobbító mozgalmak, akciók töltötték ki, s ezek 1989 táján még határozottabbá válhattak. Ennek szerepe, de hozzáférhető jele publicisztikájának karsú válogatása a Szent György Könyvek sorozatában (*Fancsi, Juliska és Barbie baba*, 2010). Közben eljött az ideje annak, hogy világképét, elképzeléseit széprózában is kifejtse.

Azóta nagyot változott a világ. Vagy mégsem? A magyar irodalomban volt például egy posztmodern korszak, amelynek elméleti és kritikai szakemberei sok mindent kétségbe vontak, többek közt azt is, hogy a kortárs irodalomnak lehetne esztéti-

kai érvénnyel szólnia társadalmi kérdésekről. Azt is, hogy az esztétikum és az etikum általában egymásra utalt. Azt is, hogy lehetségesek „nagy elbeszélések”. Tömören: irodalmunk szemléleti hagyománykincsének szinte egészét törölni szándékozták. Szerencsére ez nem egészen sikerült. Mindazonáltal ez a tendencia is szerepet játszott abban, hogy Mózsai Ferenc számára kulcskérdés a művész, az író, a tanár, a gyógyító, tágabban minden köztisztviselőben álló, a közösség igazi érdekeiért cselekvő ember ars poeticája, feladatköre. Felesleges talán most Balassiig, Zrínyiig visszazárguladni az időben, elég talán annyit felidézni, hogy a XX. század középső évtizedeiben ez a hagyomány még vitathatatlan és eleven hatású volt. Példaként elég lehetne akár csak Illyés Gyulát vagy Nagy Lászlót idézni, de mégsem, mert Mózsai Ferenc esetében el nem hallgatható az édesapa, Sánta Ferenc. Úgy gondolom, hogy egyaránt jelentős apai szerepe és írói életművének hatása. Mózsai Ferenc egy nemzedékkel fiatalabban, az ezredfordulón újítja meg azt az etikát, amely szerint az emberben megvan a jó képessége, az ember nevelhető, s azt az ars poeticát, amely szerint az irodalomnak köze van a valósághoz, a mű formálni is kívánja az ember személyiségét s azon át a társadalmat is. Az irodalom természetesen nyelvi művészet, ám a nyelv emberi-társadalmi alkotás. Ha az író úgy ítéli meg, hogy a társadalom s az egyén, a személyiség egyaránt bajban van, kötelessége ezzel is foglalkozni. Kimondani az igazat. S akkor is ezt kell cselekednie, ha éppen diktatúrában él. S legyen bár kemény diktatúra, érvényesnek bizonyulhat többféle magatartás. Dardan Temerié például, aki vállalja a halált, s az elismert idős íróé, aki a korlátozottságban is népének próbál segíteni, mint nálunk Illyés Gyula vagy a zeneművész Kodály Zoltán.

A fiatal prózaíróknak egy 1971-ben megjelent antológiájában (*Abol a sziget kezdődik*) Mózsai Ferenc néhány soros vallomásában így szólt: „Az írás a szabadságot jelenti szá-

momra. [...] Céлом: lehetőségeimhez mértén mindig az igazat, a legjobbat nyújtani, és erre kényszeríteni másokat is.” A szabadság, az igazság kulcsfogalmak az új elbeszélésekben is, hozzáértve a szó és a cselekvés összhangját. A szabadsághiány és az igazság fordított módon függ össze: minél nagyobb a hiány, annál inkább szükséges az igazság képviselése, az etikus magatartás. Az etika lényege az, hogy értékeket állít, s azokhoz kívánja rendelni életünket, hogy mi magunk s a társadalom is egészségesen létezhessen. Ha azon gondolkozunk, hogy melyek a legregebbi és hiteles ismereteink őseink szellemi életéről, akkor a legbiztosabb fogódzókat az írott forrásokban lelhetjük fel. Például a minden európai ember által számon tartott homéroszi eposzokban vagy a sokkal később lejegyzett, de ősi gyökerű népmesékben. Ide illik az, amit Mócsi Ferenc egyik cikkében így fogalmazott meg: „Nem ismerünk értékeslegesen népmesét” (*Alapítványok alapítványa*). Folytatva ezt a gondolatot: az irodalmi műben értékek és értékrendek jelennek meg. Az epikus szerző számára magától értetődő, hogy az elbeszélés a mese valamilyen formája, tehát történetmondás, s eközben a szereplők etikai döntéseket hoznak, cselekedeteik etikailag megítélhetők. Ha netalán kérdésessé tehetők „a nagy elbeszélések”, van, ami kiiktathatatlan az emberi létből, bármennyire sokarcúnak mutatkozzék is: az etika.

S még szerencsésebb, ha a prózaíró kapcsán az etika mellett nyelvművészetéről is szükséges szólni. Előfeltétel természetesen a szépen írni tudás, ám ennek napjainkban különös jelentősége van, ugyanis az ezredvég nyelvi kísérletezései, divathullámai kérdésessé tették a nyelvhasználat eddigi módját. Legfeltűnőbbben ugyan a lírában, de az epika is megszenvedti azt, ha a köznyelv és az irodalmi nyelv akkora mértékben távolodik el egymástól, hogy az már a megértést is akadályozhatja, s az átlagolvasót végleg a lektűr mellé láncolja. Mócsi Ferenc elbeszéléseinek nyelvhasználata igényesen közérthető, ugyanakkor mondatról mondatra, bekezdésről bekezdésre kidol-

gozott. Alkalmazkodik a cselekményhez, a beszélőhöz, a helyzethez. Szinte zenei a nyelvkezelés: a szerkezet, a témák, a motívumok, a hangulatok rendje bontakozik ki belőlük. Dardan Temeri története akár egy modern sors-szimfóniaként olvasható, miközben a belső hallás és látás is működni kezd. (E műben amúgy is lényeges a zene motívuma, s szemléletes a képi megjelenítés.)

A *Csontkovács* kilenc írása kettő kivételével a kissé tágabb jelenkorban játszódik. Majdnem mindegyikben megjelenik valamilyen formában az erőszak. Az erdőben kiránduló fiatalembert egy magát Rózsa Sándor szerepébe képzelő kamasz állítja meg fegyverrel a kezében, amelyről később kiderül, hogy nem valódi, s ami még érdekesebb, azt a cím utalása erősíti fel: az egész csak látomás volna? (*Hallucináció*). Egy függetlenségi vagy forradalmi harcnak a vezetője találkozott egy kamasz harccsal, akinek szüleit megölték. Ezt egy sokadik konferenciára utazva idézi fel, ahol előadást fog tartani. Rutinos vezér, aki este egy külvárosi kocsmában nem oda illően viselkedik. Távoztában az utcán súlyos ökölcsapást kap, s ez halálát okozza (*Búcsú*). Meghatározhatatlan időben és helyen, egy totális diktatúrában már szinte halálán van a börtönben a költő, akit a király hirtelen ápoltat, majd a maga szolgálatába akar fogadni. A költő végül botjával a királyra támad, s kivégzik (*Közmondások*). A *Farkasének* közvetlenül nem szól halálokról, de egyes fejezetei felidézik az 1848/49-es szabadságharcot, az első, majd a második világháborút, végül a hírhedt taxisblokádot. (Ebbe a történetbe beépültek családtörténeti motívumok is.) A *Jó és rossz* professzora békés természetű, józan életű ember, ám egyszer egy alkalmi éttermi ismerőse örömeiben addig itatja, míg berúgva belefulladás a szomszéd díszes kerti tavába. *Dardan Temeri*, a címszereplő rejtélyes halált hal a diktatúrában, akárcsak szülei az ő apró gyermekkorában vagy kedves nevelőtanára az iskolában. A *Csontkovács* évtizedekig kovácsmester volt. Két testvére az orosz fronton esett el, apja ott tűnt el fog-

[Szemle]

ságba esve. Két fia a doni harcokban halt meg. Idős korára híres gyógyítóra vált, míg nem egyik éjjel ismeretlenek félig agyonverték. Elveszítette gyógyító erejét, s néhány hónap múlva villám ütötte agyon. S ugyanabban a faluban egy úgazdag külföldi ember kutyái marnak halálra egy rendkívül tehetséges kamaszt, aki majdan író szeretett volna lenni. Csupán az *Utak* mentes az erőszak, a halál központi szerepétől. Érvényes lenne ez *A város újrafelosztása* című elbeszélésre is, ha a főszereplő nem lett volna részese az 1956. október 25-ei Kossuth téri sortűznek, amelyben elveszítette a szüleit, s mellette esett el egy lány is, ő meg később börtönbe került. Meghal egy idős, talán hajléktalan asszony is, akit a kórházban látogat a főhős.

A művek világának elbeszélői nézőpontjából a háború, az erőszakos halál elítélendő, emberellenes cselekedet. De ezzel szemben nem a fegyverletétel a válasz. Nem Tolsztoj szemlélete jelenik meg, hanem az, hogy igenis szembe kell szállni a gonosszal. Az erdőben sétáló, magát költőnek nevező fiatalember megpróbálja helyes magatartásra rávenni a fiút. A *Búcsú* hőse biztos abban, hogy igaz ügyet szolgál, ám az elbeszélő semleges marad ez ügyben, s csupán sejteti, hogy a forradalmárság kezd hivatallá, foglalkozássá válni. Ágoston, a költő nem vállalja a további megaláztatást. Egyébként korán elárvult ő is, s egy jólelkű erdei ember nevelte fel. A professzor az esztétikai értéket, az igazit tanítja, míg végül akarátán kívül válik a giccsesen, kerti törpékkal feldíszített, fényárban úszó tavacska áldozatává (*Jó és rossz*). A Csontkovács egész életében a jót cselekszi, akárcsak Dardan Temeri, ám mindketten áldozattá válnak. A városnak a budai hegyekben élő szegényei, hajléktalanjai jelennek meg az utolsó elbeszélésben, s egy erdei sétán fedezi fel egyik hangadó személyiségük, a Csontika nevű lány a tanár urat, akit megkér, hogy tartson nekik előadást. Egyértelműen rájátszik a történet Jézusra: egy újabb hegyi beszéd hangzik el, utána kenyeret törnek, bort kortyolnak, majd odamennek a kilátóponthoz, ahol megtörténik

A város újrafelosztása: mindenki kap jelképesen egy darabkát a városból, a lány, aki később elárulja, hogy gyermeket vár, és boldog, természetesen a Parlamentet. Végezetül megtudjuk, hogy a tanár maga is hajléktalan, a külvárosban egy romos gépkocsi az otthona.

Az elbeszélések azt sugallják, hogy az embernek a szabadság, az igazság, a boldogság utáni ősi és kiirthatatlan vágyát ugyan bárki megfogalmazhatja, kifejezheti, ám a legnagyobb felelőssége és egyúttal lehetősége erre a költőnek, a művésznek, a tanárnak, a diáknak, a gyógyítónak van, s nekik éppen ezért, ha tényleg tehetségesek, szinte kötelességük, hogy ebben a szeltemben éljenek és alkossanak. A képesség és a lehetőség persze mindenkinél más és más. Ágoston és Temeri, a két elárvult gyermek esetében az volt az emberiségérendű cselekedet, hogy értőn és szeretettel fölnevelték őket. A Csontkovács fölismert rendkívüli képességének birtokában ingyen gyógyította a hozzá fordulókat. Tőke Gábor elvállalta, hogy a hajléktalanokkal megosztja tudását, s ez a hegyi tisztáson a Mester jézusi feladatává formálódott át, a magával vitt kenyér és bor pedig az áldozást, az úrvacsorát idézi fel. S akik jelen vannak: 12 férfi és a nő.

Szembeötlő, hogy a legtöbb történetben fontos szerepe lehet a gyerekeknek, a kamasznak, diáknak, az ifjúnak. A gyerekeknek, akit jól kell nevelni, a kamasznak, a diáknak, a majdnem felnőttnek, akinek már világképe van, aki kérdez, s aki nem feltétlenül fogadja el a válaszokat. A jó nevelés egyszerre bonthatja ki az erkölcsi és a szakmai értékeket, s nem csupán a nagy tehetségekben, hanem az átlagemberben is. Az ideális család jelenik meg a *Csontkovács* kerettörténetében, a jó nevelő, pedagógus pedig több történetben is. Ugyanakkor kényszerekkel, tévedésekkel is találkozunk: az egyik kamasz rablóvezért játszik, a másik harcoló katona lesz. Az egyetemisták egy része a jót és a rosszat próbálja értelmezni és elválasztani egymástól, másoknál a játékos jó szándék fordul visszájára.

A történetek mindegyikében valami baj van a világ értelmesnek gondolt rendjével. Ami a legtöbb értéket, boldogságot jelentheti bárki számára, az sérül meg a legkönnyebben. Ilyen érték a szerelem, a család, a közösség, a tisztességgel végzett munka s az a természet, amelyből az ember kiemelkedett, de továbbra is része és csodálója. A Csontkovács például minden XX. századi gond, például Trianon és a világháborúk ellenére boldog ember lehetett, amíg rá nem támadtak. A jelenkorban a természetbe sem lehet igazán menekülni. A *Hallucináció* fiatalemberét oktanálom támadás éri, Dardan Temeri talán éppen a társadalomból vonulna ki maga is hegyi pásztornak, amikor megölik. A boldognak képzelte, máig archaikus életformák is felbomlóban vannak, s a globalizációban azok sem nyújthatnak védelmet. A legkülönösebb ebből a szempontból az *Utak*. Két amerikai, fiatal szerelmespár nyaranta fölkeres egy-egy egzotikus helyet, hogy az ottani szokások szerint házasságot kössön. Jártak már Afrikában, Grönlandon, s most éppen a dahaditák elzárt, hegyi falujába érkeznek meg. Csodálatos a táj, kedvesek az emberek, szeretettel fogadják őket, angolul tudó tanító is akad, de szándékukat nem értik meg, s érzékelhetően nem is hajlandók rá. Nyilván azért, mert a házasságkötést nem játéknak, hanem szent eseménynek tartják. S talán azért is, mert saját kulturális szokásaikat, hagyományait komolyan veszik. A leány elbizonytalanodik, másnap visszautaznak, s mint néhány mondatból megtudhatjuk, kapcsolatuk megszakad.

Az is jellemző az elbeszélésekre, hogy cselekményvezetésük éppen lényeges pontokon válik hiátusossá. Nyitva maradnak alapvető kérdések. Sokszor nem tudjuk meg, hogy miként történtek meg bizonyos dolgok, s azt sem, hogy miért. Nincs válasz arra, hogy a *Búcsú* főszereplőjét miért ütik le. Feltételezhetjük, hogy az ellentábor akar tőle megszabadulni, de azt is, hogy a kocsmában vívta ki valakinek az ellenszenvét. Ágostonról nem tudjuk meg, hogy a király miért vetette börtönbe, lassú halálra ítélve.

Nincs közvetlen magyarázat az *Utak* szerelmespárjának kudarcára. Csak sejthető, hogy miért halnak meg Temeri szülei, a tanára, később ő maga is. A józan értelem számára felfoghatatlan a Csontkovács megverése. Nem tudjuk meg a kötetzáró elbeszélésben, ki az az idős asszony, aki meghal a kórházban. Talán egy hajléktalan? A történetek lezáródnak, lekerékítetttségre törekszenek, mégis befejezetlenek, mert a szereplői, az elbeszélői értelmezések után is ott tolonganak a befogadóban a kérdések nemcsak a hiányokról, hanem az élet rendjéről és rendtelenségéről.

Az irodalmi alkotások értékét soha nem a terjedelmük határozza meg. Nézeteit a legteljesebb gondolati és esztétikai-poétikai szinten mégis a kötet leghosszabb, akár kisregénynek is nevezhető elbeszélésében sikerült Mócsi Ferencnek kifejeznie. A *Dardan Temeri* egy írói világkép nagy ívű kibontása. Az olvasó kezdetben legfeljebb sejtheti, hogy a cím nem földrajzi, hanem személynév. Egy hegyvidéki falu és környéke jelenik meg. Az első mondat pontos időmegjelölést ad, 1977 októberét, s azt is megtudjuk, hogy később jelentéktelennek bizonyuló két szereplő egy görög határ menti halászfaluban gyerekeskedett. Egy pásztor a Szárazkút szakadékában többhetes hullát talált. A helyszínelő rendőrtiszt 28 év körülinek véli a férfit, s az az érzése, hogy „nem közönséges gyilkosságról van szó”, de ezt a véleményét magában tartja. Azt csak az epilógus egyértelműsíti, de sokkal korábban elképzelhető, majd sejthető, hogy a címszereplő az áldozat. Idővel megtudjuk, hogy az adott ország kommunista berendezkedésű, még később leíródik: a szkipetárok földje ez, amelynek történetével is megismerteti vendégeit a jeles albán író. Végül a vezér, Enver Hodzsa neve is többször szerepel.

A halálesetről tudósító nyitófejezet után egy nyugat-európai, négytagú írødelegáció napjainak története következik, s ennek sokáig semmi észlelhető köze nincsen a halálesethez, míg végül megtudjuk, hogy éppen a vendégeskedéssel töltött néhány nap vezet el a halálhoz. A helyszín, politikai környe-

[Szemle]

zet késleltetett megnevezésének az a funkciója, hogy elterelje a befogadói figyelmet. Részben a miénkét, olvasókét, részben pedig a négy íróét. Hiszen ők voltaképpen csupa szépet és jót tapasztalnak. Szép a táj, kiváló az ellátásuk, házigazdájuk pedig eleinte az a Visar Alibali, akiről idővel kiderül, hogy a kulturális élet igen magas rangú vezetője lehet. S ő is rokonszenves értelmiségiként viselkedik mindvégig. Őt váltja fel néhány nap után Dardan Temeri, egy 28 év körüli, hosszú hajú fiatalember, akiről az olvasó csak a 7. fejezetben, a vendégek pedig csak utólag tudják meg, hogy Alibali az ő nagybátyja és mostohaapja. (Az pedig valószínű, hogy az ottani Rajkpernek lettek áldozatai a még babakorú gyermek szülei. Dardan életkora éppen erre utal.) A vendégek tehát, bármit is halottak korábban a kommunista Albániáról, annak legszebb arcát tapasztalhatják meg. Ráadásul van köztük olyan is, a spanyol költő, akihez közel áll az eurokommunizmus, s akire az epilógusban olvasható levele szerint, társaival egyetemben mély benyomást tett az a csodálatos este, amelyen Alibali lakásán találkozhattak a „klasszikus műveltségű, franciás szellemességű, a világpolitikában elképesztően tájékozott” Enver Hodzsával. (Az államfő és pártvezér ifjúkorában éveket töltött francia egyetemen.)

A kisregény sajátossága, hogy többféle elbeszélői nézőpont érvényesül benne. Egy-mással szinte egyenrangú a szerzői elbeszélő és az egyik vendég, Suzanne van der Laan holland költőné naplója, amelyet esténként irogat barátnőjéhez fordulva, aki képzőművész. A napló a 2., a 4–5–6. és a 8. fejezetben főszereplő, ám itt is jelen vannak annak a szerzői elbeszélőnek a közlései, aki mintha maga is ott volna a delegáció életében, s Suzanne gondolataiban is. A naplófeljegyzésekben a költőné természetesen nemcsak leírja, hanem kommentálja is a történeteket, jellemzi a szereplőket, vagyis a három íróárs, Temeri, Alibali az ő nézőpontjából mutatkozik meg. Ez ugyanakkor azt jelenti, hogy minősíti is őket. Már kezdetben feljegyzi például, hogy

a skót irodalomtörténész, David McFlynn számára ellenszenves fickó Temeri, s ennek bizony később jelentősége lesz. A spanyol óvni próbálja Temerit a bajtól. A harmadik férfi, Bernard Pommier francia regényíró jóakarátú, de csöndes ember. Csak akkor emeli föl a szavát, amikor kifejti, hogy az írónak, ha reménytelennek látja a világot, akkor azt „a világ pofájába kell vágni!”. A szerzői és a naplóírói nézőpont mellett a zárófejezet levélváltása két újabbat jelenít meg. A spanyol költő levelet írt Alibalinak, amelyre választ kap. Mindegyik rendkívül udvarias, diplomatikus, a látogatást a spanyol a maga és a társai nevében is elismeréssel nyugtázza, s meghívja Alibalit egy konferenciára, Temerit pedig egy másikra. Alibali válaszlevelében írja meg, hogy Temerit „Tragikus baleset érte. Szakadékba zuhant.” Pontosabban: ezt a levelet kiigazította a felesége, mondván: nem kell az, hogy „úgy beszél” a „szakadékba zuhant” kifejezés elé. A nyitó és a zárófejezet így kapcsolódik végérvényesen össze.

De hát kicsoda voltaképpen Temeri?

A fiatalember, bár a vendégek tudtak angolul, mindegyikkel az anyanyelvén beszélgetett, tehát ideális kísérő. A bácsikája úgy mutatja be, hogy költő, mire ő hozzáteszi, hogy inkább festő, még inkább zeneszerző. Ezt kérésre be is bizonyítja, a zongoránál előadja utólag improvizációnak nevezett művét, amelynek címe: „A szabadság természete”. A holland nő remekműnek tartja, s a többiek is elámulnak. Hamarosan kiderül, hogy nagyszerűen furulyázik, előadóművész, sőt látnok is. Hihetően felvázolja a skót kérésére, hogy milyen élet vár rá: hosszú, eredményes, nyugalmas, s ezt némi iróniával adja elő. A visszakérdezésre saját magáról annyit mond, hogy az ő élete „amennyire rövid, annyira tisztességes”. Temeri tehát zseninek bizonyul, ugyanakkor különként viselkedik. A skótnak ellenszenves, a másik két férfi a művészlétnek tudja ezt be, a költőné pedig szerelmes lesz belé. Alibali persze szenved a szabálytalan embertől, aki a társadalmi rendre nézve vesélyt jelent. Már pusztán az is, hogy Te-

meri kijelenti: „én mindig őszinte vagyok”. A 8. fejezetben egy erdőszelei kocsmában a kieleződő vitában ilyen közlései vannak: „Az számít, hogyan élünk!” „A lényeg a szabadság...” „Önök, tollforgató hölgyek és urak, felelni fognak az idők végezetén!” A skót újabb és újabb kérdéseire, amelyeket a többiek hiába próbálnak elhárítani, azzal fejeznék be, hogy „amint az orvos életpárti, az írónak is úgy kell élet- és jövőpártinak lennie!”. A megsértődött skót azonban nem tágít, s felteszi a mindent eldöntő kérdést: szabad országban él-e Temeri? A néma csendben, számos tanú előtt ez a válasz: „Ön, David McFlynn, igazán bátor férfiú, s egyben nemes lélek! – mondja, majd egyik pillanatról a másikra megsápad, s úgy folytatja: – A hazám nem szabad ország, s ezt Ön pontosan tudja...” A már régóta gyötrődő tolmács csak az első mondatot fordította, így Dardan angolul ismétli meg, amit eredetileg anyanyelvén mondott. A néma csendben egyedül távozik a hegyi kocsmából, amely felnevelkedésének környékén volt. A grófi kastélyban állami gondozott gyerekek intézetét rendezték be, s ide került ő is, itt talált rá az a rendkívüli tanár, aki kibontakoztatta tehetségét.

Már a korábbiakban is több jele volt Temeri különös viselkedésének, azaz őszinteségének. Vele a kisregény minden szereplője kapcsolatba kerül, s ez csupán három esetben nevezhető harmonikusnak. Az első kettő a diákkorba vezet vissza: Hisarihoz, a tanárjához és a hegyen élő faszobrászhoz, aki megörökítette a tanárt is. A harmadik kapcsolat a kocsmában születik meg. Az egyik hegyi pásztor lányunokája is ott van, s Dardan furulyaszava után csodálatosan táncolnak egymással. A férfi két nap után őt keresve tér vissza a kocsmába, majd megtudva tartózkodási helyüket, indul fel a hegyen. Alighanem soha nem ér egészen fel, mert a Száraz-kútnál megölik „a nép ellenségét”. A tolmácsnak nyilván jelentenie kell a történetet, Dardan eltűnését. A kocsmáros rettegve nézi a visszatért Dardant, s nem is ő mondja meg a lány lakóhelyét, hanem egy számunkra ismeretlen

alak. Sajátos eset a holland költő. Kölcsonosnak nevezhető a rokonszenv, egyszer szeretkeznek is. Amikor a spanyol arra kéri őt, hogy bár ő maga már megtette ezt, beszéljen ő is az albánnal: vigyázzon magára, mert baja lesz elementáris szabadságvágyából, a nő értetlenkedik, mintha semmit se vett volna észre. Dardan azt beszélte a szobrásznak, hogy a nő „megkérte a kezét”, vizet a lány után indult, akivel talán egyetlen szót sem váltott. A költő pedig azt írta naplójában a barátnőjének, hogy elképzelhetőnek tartja, hogy a skótot majd odahaza neki is be tudja mutatni. Azt a skótot, aki spanyol kollégájának később azt mondta telefonon, hogy sajnálja, ami történt, ám az ifjú átlépett egy határt, s erre reagálni kellett. Valóban nem tudta, hogy éppen ő lépett át egy szigorú határt a kérdésével?

Mócsi Ferenc különböző álláspontokat szembesít az író-, tágabban az értelmiségi szerepről. Érzékelhetően különbséget tesz a diktatúrák és a demokratikus országok között. 1977 Albániáját ebben a történetben totális diktatúrának csupán Dardan Temeri látja. Alibali természetesen a diktatúra egyik vezető tisztségviselője, aki egy mellékes megjegyzés szerint íróféle is. Culaj, az idősebb, vallásos muzulmán író valamiért a hatalom védettségében él, feltehetően színvonalas történelmi tárgyú regényeiért. (Érdemes megemlíteni, hogy a szocialista országokkal is szembehelyezkedő Albánia 1967-ben ateista államnak nyilvánította önmagát.) Culaj elismeri az ország fejlődését, s úgy tartja, hogy az írónak gyógyító orvosnak kell lennie. Szavait felidézve Suzanne azt jegyzi fel kurzíváltan a naplójában, hogy „itt minden mondatnak, minden szónak következményei vannak”. Temeri azért említi az Utolsó Ítélet törvényszékét, mert felismeri, hogy az egyenlőség, a szabadság jelszavait az eszméktől függetlenül emlegetik sokan mind a szabad, mind a rab országokban. Elítéli tehát azokat, akik a közösségeikért nem tesznek semmit, bár tehetnének, s azokat is, akik csupán általánosságban állnak ki a jogok mellett. Ő pontosan látja, hogy a diktatúrát

[Szemle]

megszépítve mutatják be a nyugati vendégeknek, hogy ez is egy Patyomkin-út, s azt is sejtheti, hogy ez jelentős mértékben megteveszti a vendégeket. S hogy ezt jól sejtí, arra a spanyol költő levele a bizonyíték. Mindez a legkonszolidáltabb Kádár-korban is folyamatosan előfordult. Európa nyugati fele úgy élt együtt a keletivel, hogy hol az egyik, hol mind a két szemét behunyta a szocialista világrrend évtizedeiben, s bizony sok szempontból most is hajlamos az egyoldalúságra. A kisregény tehát nem csupán a diktatórikus múlttról szól, hanem a jelenről is. Egyrészt az Európa két fele közti történelmi gyökerű meg nem értésről, másrészt Nyugat és Kelet önmagában való kettéosztottságáról, harmadrészt általában a társadalom gondjairól és az értelmiség felelősségéről.

Magyarország az ötvenes években volt Albániával könnyen összehasonlítható helyzetben, 1977-ben már kevésbé. A nyugati vendégek útja, Alibali személyisége és viselkedése jobban illik a korabeli magyar viszonyokra, Alibali, benyomásaim szerint, mint-ha Aczél György alakmása volna, a nyugati

vendégeket nálunk is az eredményekkel próbálták szembesíteni, a legelismertebb írónak pedig nálunk is vigyázniuk kellett, még arra is, hogy mit mondanak beszélgetés közben. Minden mondatnak megvoltak és meg is maradtak a következményei. Nálunk azonban már nem ölték meg az ellenzékiet, inkább hallgatásra ítélték, külföldre tanácsolták őket. Dardan Temeri azonban nem csupán tehetséges fiatal író. Mondhatnánk azt is, hogy a zseni ígérete, költőként legalábbis. Képzeljük el József Attila lehetséges sorsát a Rákosi-korban. A hosszú hajú, elbűvölően muzsikáló, mindig igazat mondó, az emberi sorsot az idők végezetével szembeesítő ember, ha nem is annyira közvetlenül, mint a kötetzáró elbeszélés tanára, Krisztus mítoszát idézi fel: aki közösségéért az életét áldozza fel. Európa s az egész emberiség bajban van. De nem áldozatokra, újabb Megváltóra van szükségünk, hanem igaz, etikus személyiségekre, akik a jót jól cselekszik. Mócsi Ferenc írói világának ez a gondolati summája.

VASY GÉZA

VASY GÉZA (1942) irodalomtörténész, AZ ELTE Modern Irodalomtörténeti Tanszékének volt docense. Az Írószövetség korábbi elnöke Az 1945 utáni magyar irodalommal foglalkozik, különös tekintettel Illyés Gyula, Kormos István, Juhász Ferenc, Nagy László, Csoóri Sándor, valamint saját nemzedéktársai munkásságára. Legutóbbi kötete: „Haza a magasban.” *Illyés Gyuláról* (2010).